

ARANY JÁNOS AZ UTOLSÓ HIMFY-UTÁNZÓRÓL.

Arany János írja az *Irányok* című tanulmányában, (Szépirodalmi Figyelő 1861.) az I. rész vége felé a következő érdekes sorokat: «Midőn Himfy lantja megzendült, minden bokor, minden völgy Kárpátoktól Adriáig visszhangozta énekét; nincs pár éve, hogy e visszhang utolsó gyenge hulláma elenyészett; s az olvasó már azt sem tudja, kire céloztam.» Ha már 1864-ben nem tudta a közönség, ki volt Himfy utolsó követője, még kevésbé tudja a mai olvasó. Pedig Arany Jánosnak bármily csekély célzása is megérdemli, hogy világosság derüljön reá. Arany valószínűleg báró Rudics József-re célozott, aki 1857-ben kiadott egy *Hervatag füzér* című kötet költeményt «kézirát helyett». Erről a szerzőről voltam bátor egy korábbi dolgozatomban megjegyezni,¹ hogy «Rudics volt talán az utolsó magyar verselő, aki a szerelmet, a bort és a hazát Himfy-strófiákban dicsőítette.»

ANGYAL DÁVID.

SZEMERE MIKLÓS DRÁMAI PASKILLUSA.

Szemere Miklós a zemplénavarmegyei gyűlések ismeretes és gyakran félelmetes alakja volt. Kora ifjúságától utolsó lehelletéig az ellenzék zászlója alatt harcolt s veszedelmes ellenfele volt a köpönyegforgatóknak és politikai bérenceknek. Szarkazmusa különösen azokat sujtotta, akik politikai meggyőződésüket áruba bocsátva, jó konkra leselkedtek.

A múlt század harmincas éveiben különösen érdekesek a zemplénavarmegyei gyűlések. Az ellenzéknek hatalmas tábora volt; ennek a megfékezésére és Lónyay Gábor alispánjelölttel szemben Szentiványi megválasztásának kieroszakolása végett jött Siskovics főispánhelyettes Sátoraljaújhelybe. Ez alkalommal erőszakos jelenetek folytak le a megyei gyűlésteremben, amelyeknek megtorlása végett királyi biztost küldtek a megyébe Tarnay személyében. Szemere Miklós, bátyja, György és néhány társuk Tarnayt a gyűlés elhagyására kényszerítették.

Ekkor fogott először tollat Szemere Miklós. Ebből az időből valók kéziratban elterjedt gúnyos versei és a *Mixtura* című, drámai alakba foglalt paskillus is. A *Mixtura* főbb szereplői Tarnay, a királyi biztos, Mailáth Antal, Zemplén vármegyének volt főispánja és a költőnek egyik rokona, Szemere Péter.

A mérges szatírával és sok szellemességgel megírt paskillus éle részben az aulikusok, részben a megyei visszaélések (zsarolás, vesztegetés, stb.) ellen irányul. Gyakran sérti a jóízlést, hangja szenvedélyessé, kíméletlenné válik, de az akkori politikai állapotokról, a kormány viselt dolgairól, a visszaélésekről hű képet ad. A *Mixturát* a benne előforduló tót nyelvű «Bresze Hlapczi» mondásról *Ugassatok kölykök* cím alatt is ismerték. A paskillus több kéziratban forgott közkézen. Alább Szemere Miklós sajátkezű fogalmazását adjuk betűhíven.

*

¹ *Falk és Kecskeméthy elkobzott levelezése.* 1925. 368. l.

Ausztriai kormánysszellem a magyar hírlapokhoz nevezetesen a Hírnökkhöz

A bün szava	De hallgató
Bel' s külhonon	Homályba zárd
Dörögjön el	A' rény könnyét,
Hars-ajkidon!	A' rény jaját.

Igazság szelleme a kormányhoz

Lúdzaj-menté -	Szabad sajtóm
Cato' honát,	Tollamban áll,
Lúdtoll zengje	Repül bötüm,
A' rény szavát.	Ha lassan bár.

Mixtura.*Énekes játék három felvonásban.*

Készült s előadatott S. A. Ujhelyben Nov. 14-dikén 1839. Szemere Miklóstól.

ELSŐ FELVONÁS.**ELSŐ JELENÉS.**

Tarnay kir. Comissarius Itt a Decretum, óh öröm!
 Kakasoknak nyakát töröm,
 Legyetek mint dühös sasok,
 Együtt vagytok szemet 's gazok?

Karének Együtt! dühödve forr kebelünk,
 Kígyó lakik im' e szemekben,
 Fennpolczot (bitófát) érdemelünk
 Sok gazfi' e tünde keretben.

Comissarius Alispán Úr!
 Miként bök, szúr
 E' szép csapat a' hon' szivére?
 Ha jól, — nagy dicséret lesz bére!
 Tegyen próbát szemem láttára,
 Figyelmez e' vezér szavára?

Szentiványi, alispány Bresze Hlapczi!
Karének Au, vau, au, vau, vau!

Szentiványi Majláth a' Fitzliputzli isten,
 Előtte porba hulltok itten,
 'S kinek czukorként édes nyála,
 Én vagyok a' Dalai Láma
 Im kostoljátok! (egyet köp.)
 Áldás reátok!

Karének Nyálad' mindnyájan megkostoltuk,
 'S mint méz oly édesnek találtuk,
 'S a' Fitzliputzli' nagy nevére
 Reszketve hullunk por' terére.

Szentiványi Lonnyay 's bünös cimborái,
 Mint malcontent és Carbonári,
 Keresztet vessetek láttára,
 Szent olajat ördög clubjára.

Karének Szent olajat vetünk clubjára,
'S keresztet e' rémnek láttára.

Comisarius Tovább, tovább! ez szép examen!
Mulattat engem e' tentamen!

Szentiványi Szóljon hamar,
A' ki kulcsra vágy!
Mint mond Börne:
Ki a' jó *jobbágy*?

Karének A' juh — mert együgyil ő,
Százszor nyirve — gyapja nő.
A' *teve* — térdre borúl,
A' *hal* — mind hállóba hull.

Comisarius (nevetve) A' leczkét látom jól tudjátok,
Éljen juhfejü logicátok!

Karének (örülve) Éljen juhfejü logicánk!
A' leczkét könyvnélkül tudánk.

Comisarius De most a' kérdés az:
Ki köztetek a' legfőbb gaz?

Janthó Sándor v. notárius

Én!
Tudva van e megyén,
Szóljon pajtás Thurzó,
Mint simula furtó,
'S milly büvös erővel átperege
Tőle hozzám a tallér serege.
Anya zsarnok nevem,
Kuvaszt 's az ordast követem:
Anyára fogat vicsorit a kölyök.
Nyeldestem én sok pilulát,
Miként Ibis az angolnát
'S mosolygás száll csak e' pofára,
Ha gaz czím röppen bocskorára.
'S gyűlésben ármány, hogyha kell,
E' bérlett nyelv fenn kelepel,
Mint klarinét szöll baritonja
A' sophismákat egyre fonja,
'S izsóptól czédrusig
Egértől — mammutig
Száll legitim hanswurst-colonja
'S fonja, tudom, már harczaímért
Fáma kisasszony a — fűzfafűzért.

Szemere Péter főjegyző Ki az, ki esatára száll ki velem?
Ki merészli jogom bitorolni?
Kardtól félek, de tollal leszelem.
E' *czimet* egyedül érdemlem.

Karének Igaz, igaz!
Bárki ítéljen,

Péter a főgaz,
Éljen!!

Péter

Síró

Járásom tudta egykor, Péter mily szolgabíró!
Csak úgy győzött a kérelem levél,
Ha keble ötforintossal beszél.
A csörgő erszény nagy Demosthenes!
Deresre szállt a pénztelen peres.
És hogyha látott
A sidó «áj vájt» kiáltott.
Mert haj! a drága bor
Olcsón jött általa
'S hozzá az olcsó
Drágán ment vala.
Más halva jut csak a mennynek ölére
'S én élve szálltam *Ábrahám* keblére.
Ki felsegített,
Sok kölcsönzőnek felkopott az álla,
Lett legyen úri vagy sidószakála,
Én — úr, amaz tán koldus, —
Köztünk maradjon.
Ez, legjobb aquirendi modus.

Karének

Kurvanyja!
Ki pénztét tőled kívánja.
Nagy *teher* a rézpénz! Creditor
Vállairól levevéd debitor;
De folytasd csak tovább
E' szép, e fényes éltipályát.

Péter

Álarcz,

Ha hasznot ígér, nem kudarcz.
Szabolcsban azt viseltem,
Zemplénben már lettettem.
Mert szivecském sántit ugyan,
De tudja, a ki nem bohó
Mily gyorsan csusz a parasyt —
Bár corde claudó.
Versicolor köpeny éji lakom
('S mint a Krisztust tagadá el
Péter) a' hont 's az erényt tagadom.
Mammoni zacskó vezérel,
Otthon papucs nyakamon!
Itt a jogot tapodom.
Vesszen az el!
Hilf Samiel!!!

Karének

Ez ami a szép és gyöngy ficsur!
Sokáig éljen Péter Ur!!

Viczmándy főbíró

Csitt, csitt, csitt!

Eb a ki nem hiszi,
 Mert tudja jól Liszy,
 Milly hős vagyok én,
 Mint jár a tót bújával
 Terhelve ingyen fával
 Hozzám szegény.
 'S hát még, ha liquidálok!
 Füstből a' sültre szállok,
 Tudja Zemplén!
 Hatvan forint a szállás,
 Kétszáz a reparálás,
 Ez a legény!
 Egykor a szilvaaszalóba bebújtam,
 'S Istenem! ott milly néma valék,
 Most a' gyűlésben — bár lecsepűznek
 Számon ered üres zajkeverék.

Karének Nem, nem, nem!
 Bárki ítéljen,
 Péter a főgaz
 Éljen!

*Lehoczky Menyhért és
 [Lajos, Reviczky György
 legyszerre*

Ah menjetek
 Ezt nem vártam töletek.
 'S valjon nem főgaz vagyok én
 Csüggye nádályul a tót kebelén??
 Én a' szabad prést ellenezem,
 Ámde a járást présli kezem;
 'S a kifacsart czitrom haja szóll
 Példa gyanánt a sidónak
 És a vető 's aratónak
 Kinairól.
 Járásom félelembe
 Van, hogy más jó helyembe
 Lám! milly kedves vagyok!
 A régi zsák tömött már,
 Az új üres belet tár
 Im itt az ok!
 Szük kalyibám vált czifra teremmé,
 Űrge lyukam görény odva leve,
 'S a' görényoduból — róka üreggé
 'S most — *malepartus* — drága neve.
 Tyúk, liba, réczét tarka fejével
 Más ketreczéből-rejt üregem.
 Paprikás csirkét sárga levével
 'S a libamájakat ingyen eszem.

Karének Nem, nem, nem!
 Bárki ítéljen;

- Péter a főgaz,
Éljen!!
- Comisarius (kacagva)* Ha ha ha!
Majd megpukkanok — —
De csak tovább
Dicső tagok!
- Lehóczky László ügyvéd* Félre!
Most én állok a térre!
Nőm moschus bűz,
E szag lakom ajtaiból
Akaratlan a gyüllerembe elűz.
Ott: honjogot vesztek,
Ajkat pöffesztek,
'S terjedelmes hasat növesztek
Jalapa Rebarbara áraiából.
- Somogyi István aljegyző* Hátra én sem maradok,
Nagy, miként ezek nagyok,
Tudja ezt apósom,
Tudja jól miket tevék,
Kit vakondok tisztelél
Dókus Mecénásom,
Táblától elűztenek
'S újra visszatűztenek
E' bajnok eselére,
'S itt ülök e szenthelyen,
Arcztalan, mint e' jelen
Gazliak füzére.
- Dokus* Aha! tudom; a — *documentum*
Az lett vitézül constupratum.
Előbb kaesintott volt urára,
Utóbb az istók apjokára,
Kriax-krax — a szótagok halála;
Vakard — Hunyadként száll csatára;
Törüld — mint Toldy küzd ököllel;
Ird újra — győz Botond erővel.
- K. Comisarius* Ismerlek benneteket
'S honduló szíveteket,
De bárki ítéljen,
Péter a főgaz
Éljen!!!
- Karének* Péter a főgaz
Éljen!!!

MÁSODIK JELENÉS.

- Szentiványi Vince* Én még hátra vagyok,
Megálljatok
Én is Zemplénnek szép terében

Lettem, mamámnak tótölében,
 Sötétlelkű mint a dekecz,
 A «prekedvesni Hlapecz,»
 Jól tudjátok mi szerepet
 Játszóttam multkor köztetek.
 Egykor fölemelten
 A Majláth földre hullt háló sipakját
 Hűségemen jelenté bámulását
 'S kegyencz — így lettem.
 Vinczécske Antal úr
 Papírlámpása
 Kegyfaggyútól zagyva
 Kis csillogása.
 A fényke ég, míg más akarja,
 Egy koppantás — s homály takarja,
 Vinczécske Antal úr
 Czernás szarkája
 Csak úgy repül, mint engedi
 Antal spárgája,
 Spárgát ereszt — 's repül, legottan,
 Egyet ránt — 's a' rab földre pottyán
 Vinczécske Antal úr
 Kakukórája
 Szóll, szóll, míg a Mecén
 Gondol reája.
 Az óra ő, a kulcs uránál
 Fityeg Zemplénnek Judásánál.
 Vinczenz és Antal úr Aesop
 Fagyott kígyói,
 Keblökben ringatták e' párt
 Zemplén bölcsői.
 Megyém! Kígyókat vől kebledre!
 'S most fulánkot döfnek szívedre.

Karének Késő késő! már megvan a Conclusum,
 Nem húzhatja az Elnök vissza, punctum!

HARMADIK JELENÉS.

*Néhány Cathol. pap
 legyszerre*

Jól tudjátok, én is Péter székén
 Roncsolom megyémnek asztalát!
 Foljon bár a jognak szíve vére,
 Absolválom a farkas fogát.
 Pásztorbottal döngetem Verböczyt
 És nem őrzöm Szent István honát,
 Pedig bár nőm nincs, gyermekem van,
 Ismervén a Cryptogamiát. —
 Mint a száz csupasz tánczó leányka
Sándor pápa vendégségiben,

Úgy futott gyűlésre papocska
 Honjog ellen átokkal sziviben,
 'S mint az Egyház gyón — s szegényitára
 Tőlünk kártya mellett vész tova,
 Ugy vesz szabadság, hon kárára
 Berbitél, ha nyelvünk ostora.

Karének Késő, késő! már megvan a conclusum,
 Nem húzhatja az elnök vissza, punktum.

NEGYEDIK JELENÉS.

Dokús protonotárius Közibetek
 Három újonczot vezetek
 Eskem az éj-szellemekre!
 Rám 's körötökre
 Érdemesek.

Karének Elő, elő a fráterekkel!
 Ha szívetekben él gonosz csel,
 Szervitzky 's Dienes
 Mindkettő érdemes.
 Ez tölt has, amaz pedig tölt erszény,
 De szívben ez és az felette szegény.

Comissarius 'S a harmadik
 Hol bujdoklik?

Horváth Zsiga előugrik Itt vagyok, szóljatok hol a' babér?

Comissarius Illy fattyúnak egy pof a legjobb bér.

Karének Illy fattyúnak egy pof a legjobb bér
 Csak minket illet a sátáni babér.

Milly praefidens
 Csak most születve!

'S máris a bérré
 Volna kedve!

Az inas curzus

Öt-hat év,

'S csak multával jön

A babér.

De, hol katlanainkban, hónap

A kakasok tollasztva főnek,

Ott maradhat az úr

Kályhafütőnek.

ÖTÖDIK JELENÉS.

Comissarius Im jön felénk egy friss levante,
 Szökell vígan, itt lesz repente,
 Mint Mercurnak szárnyas bokája,
 Sármányfiként zeng dalra szája.

Rédey Józsi

Hopp!

Itt vagyok!

Nyalkafi tánczra dalolva megyen,

Toll lebeg a biboru süvegen,

Hopp, hopp, hopp!

Hopszasza! nyalkafi rengve dobog

Haj, haj, haj!

Egykor én is éreztem

Mi a hazabaj!

Búja, borúra vonult szivemen,

Könye, könyüre szememben.

Dúla keserv e' kihalt kebelen

Mint szél nyög a síri teremben.

Jöttek az évek

Eltűne a bú,

Gyujt örömökre a

A honi ború;

Húzd rá húzd!

Tölt a pohár 's a' kezembe forog,

Jósika szíve befagyva kopog,

Hopp, hopp, hopp

Hopszasza! nyalkafi rengve dobog!

Karének

Minden vivát!

A'ki dúlja az árva hazát,

Ki Néroként gyilkolja át

Szívén az édes jó anyát.

Comisarius

A csalvezér ki volt minap

*Világi-é vagy szentelt pap?**Dokus*

Én valék, ki még sötétben

Vittem a korteshadat

A' terembe és az ellen

Megesalatva künn maradt.

Adjutánsom rendelé el,

Nézze Méltsád — im ez Úr!

Bajszja görbe, arcza olyan,

Mint egy lisztbe fult kandúr.

Matolay Gábor

Bravo, bravo! ez portraitom!

Laczkó urfi nagy hamiska,

Tükröm is nyilván mutatja,

Jól talált *vulpes* barátom.*Karének*

Félre most az illyenekkel!

Vivat László Pumpernikkel!

Dróton tánczol lenge lába.

Farkcsóváló mint a pudli,

Édes Úr, mint czukros strudli,

Lelke rejtve maskarába.

Maskarának arcza szép van

Midőn a róka Aesopban
Látná egykoron,
Mond: „be kár, hogy szived nincsen,
'S benn fejedben édes kincsem
Más feje vagyon!”

Szemere Péter Dokushoz Szived nincsen, szívünk nincsen
És fejedben és fejünkben
Antalfő vagyon.

Comisarius Siskovicsot e fej tára
Vette eb harminczadjára
'S most búsul nagyon.

Dokus hizelegve Igaz! őt e fejnek tára
Vitte eb harminczadjára
'S most búsul nagyon!

Karének 'S most búsul nagyon!

Comisarius Úgy de, bár szégyenre szálla,
Lesz tettének bére ára
'S így nincs búra ok.

Dokus hajlongva Bölcsen! bár szégyenre szálla,
Lesz tettének bére ára,
'S így nincs búra ok!

Karének 'S így nincs búra ok!

Comisarius Vígtság bűn, ha süllyed a hon,
'S így hát Siskovics most otthon
Okvetlen zokog.

Dokus hizelegve Siskovics, mert süllyed a hon,
«*Mindenesetre*» most otthon
Bújában zokog.

Karének Okvetlen zokog.

Comisarius Hahogy honunk mind illy macskákat nevelne,
Metternichnek terve gyorsan létesülne.!

MÁSODIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENET.

Comisarius Feltűnt a harcz koránya!
Im itt a nagy nap,
Ma, mint tegnap,
Oly készek vagytok-e a végtusára?

Karének Készek! dühödve forr kebelünk,
Kígyó lakik im e' szemekben,
Fennpolczot (bitófát) érdemelünk
Sok gazfi e' tünde seregben.

Szentiványi Breseze Hlapczi!

Karének Au, wau, wau, au, wau!

Mezősy László halkán
(az ablak alatt) Úgy zúgnak, úgy vonítanak
Urok szavára,

Mint éjjel Podrim a hold
Fénysugarára.
De nem csoda! nagy bajnok ő,
Nem rég *Forgácsot* üze,
Erényt a bűn, a *tőke* súly
Forgács-jogot csepűze.
Hol vagy Cambyzes? — ah! hallottam
Csalbírák bosszúostora!
Hol vagy Sisánna bőrnýúzottan?
Elmult már a rény szent kora,
Ezred leng a rény szent korán,
'S most új faj vigadoz torán.

Szentiványi Fiúk! Vitézim! rendre gyorsan!
Leng zászlónk — *Péter zsebkendője!*
'S ha prüsszentésem zengve harsan,
— E harczy kürtre topp előre!

Dokus Haj milly szép és bátor sereg!
Mint Homérnál a hős egerek!
Ha harczot *nyér*
Akkor — *én valék vezér.*
Ha verve oson,
Úgy *kezem mosom.*
Vagy futok, vagy megverem ellenemet,
A róka csodálja ravasz fejemet.

Karének Csatára hevülnek e' hős kebelek!
Péter koma harczy vezérünk,
Le a kakasokkal! börtönre velek,
Győztesen halunk vagy élünk.

*Mezősy kiált az ablak
[alatt]* Kukuri, kukuri, kukuriku!

Karének Jaj, jaj! fussatok itt a veszély!
Künn zeng a csutás (így!) kukuriku,
Jaj, jaj! belénk egy zabszem sem fér,
Boldog, ki az ágyba bebú!

Dokus Jaj, jaj! belém egy zabszem se fér,
Boldog, ki az ágyba bebú!

Comißarius Mi ez?
Engemet illy nyúlnép környez?

Janthó Könnyű beszélni, ki olly erősen áll!
Minap álltam, de ah leterültem,
Mintha serény daru szárnyira száll,
Az ajtón csak úgy kirepültem.

Comißarius Magam maradtam! elfutottak!
Mostan immár *nyomozni megyek,*
Hogy mit csak a fülembé susogtak,
Mind való-e, vagy *fülenenetek.*

HARMADIK FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

Az igazság Istennője leszáll az égből.

Istennő Enyém e' hivatal egyedül,
Engemet illet a mérleg,
Mellyben erény az egekre repül
Bűn a' poklokra lesüllyed.

Comissarius Én hátra lépek!
Istenséged im hajolva
Lát szent székihez borulva.

Istennő Tükör az emberi szív teremében
Csillog erény, mint tengeri gyöngy,
Bűn vad ölyüként ül fenekében,
Éji homályban e durva göröngy.
Éji fajok! Szívetekbe tekinték
Láttam az ármányt kelni orvul,
Nyomva a rény, fut szende öröm s béke,
Szellemetekre hol dulva borul.
Poklokra tehát, poklokra hamar!
Hol Lucifer éje örökre takar.

Karének Jaj jaj jaj!
Feltűnt az igazság.
Jaj jaj jaj!
Im süllyed a gázság!
Poklokra megyünk, poklokra mi már,
Hol Lucifer éje örökre lezár.

Szemere Péter a pokolban

A Fúria üz!
Mint zúg a pokol! mint lángol a tűz!
Mint ég e kebel!

Hilf Samiel!!!

Comissarius

Elsüllyedtek!

'S ti négyen mért nem mentetek?

Rédey Józsi

Szerviczky

Dienes

Horváth S.

Mi jóra térünk!
Az erény leszen újra vezérünk!

Igazság Istennője a megyéhez:

Bár intő ostor vagyon kezekben,
Mégis bünt tevé,
Illy gazfikört teremni téreiden
Mért engedél?

Ostorul magának és keblednek

Most hát újra főnökül marad.

Busiványi — majd tisztult ölednek

Egykoron kezem jobb sorsot ad. —

Szállj homályba éji faj hatalma!

Rabjaid szemén sötét lepel,
Fényre kelj ki Zemplén tére, halma,
Ébredj álmaidból rabkebel!
Bűn az önzés, kegypolczod pamlagján,
Szennypalástod hült szivet takar.
Jogvesztett utód keservpatakján
Száll magasra fel sok szívtelen magyar.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.

MIKSZÁTH ÉS A GESTA ROMANORUM.

Rubinyi Mózes Mikszáth Kálmánról írt művében felsorolja az író «könyves forrásait», majd így ír: «Ezeken kívül kapott néha egy-egy jó barátjától egy-egy 'témát'; hallott valami jó esetet vagy figyelmezteték valami jó humoros régi históriára, hát megírta s így sokszor régi nemzetközi mese-motívumok kerültek bele műveibe *inkább ismerőseinek előadásai, mint olvasmányok útján*».¹ A következő sorok azt próbálják bizonyítani, hogy néha határozottan olvasmányra kell gondolnunk — amint Beke Ödön is megemlítette, egy időben igen gyakori olvasmánya volt Mikszáthnak a Haller János *Hármas históriájában* kiadott *Gesta Romanorum*². Legalább is az átvett tárgyak nagyobb száma és ugyanazon időben való felbukkanása erre vall.

Az irodalommal foglalkozók előtt nem ismeretlen Mikszáthnak a *Gesta*-hoz való viszonya. Először Gyulai említi. A *Galamb a kalitkában* c. novella bírálatában mutat rá, hogy a kettős novella elseje azonos a *Gesta* egyik történetével. (G. R. 129. példa. *Az igaz barátságunk próbájáról*.)³ Egy másik elbeszélésének a forrását Szigetvári Iván ismerte fel. Ez az *Egy fiúnak a fele* c. elbeszélés, melyről megjegyzi, hogy egyezik a *Gesta* egyik példájával (G. R. 116. példa. *Az Isten mint szereti azokat, akik ellene nem járnak*), csak hogy Mikszáth a történetet megmagyarosította.⁴ Beke Ödön egy harmadik novellának, *A király ruhái* címűnek eredetijére lelt rá a *Gestában* is közölt, de máshonnan is jól ismert *Jovenianus király* históriájában. (G. R. 59. példa. *A kevélységet gyakran alázatosság követi*.)⁵ Ezen a már ismertetett három elbeszélésen kívül is van még több Mikszáth-novella, mely a *Gestából* való. Így teljesen onnét veszi tárgyát a következő három: *A tizennégyéves szenátor*; *A becsületes Gyuri története*; *A romlott férfiak országa*, s ugyancsak a *Gestából* eredt a *Tavaszi rügyek*; *Hogy lettem én író s a Még egy megyei történet*. Nézzük őket sorjában.

A *Gesta Romanorum* 126. története (*Az asszony embernek nem kell hinni*) így szól:⁶

Makrobius írja egy Papyrius nevű Római gyermek felől ki a tanácsban Apjával együtt egykor bé talál menni, a'hol titkos dolgokról végezett a

¹ Mikszáth Kálmán élete és művei. 75. l.

² Irodalomtörténet. 1914. 318. l.

³ Bp. Szle. 1893. 478—480. l. (*Bírálatok*, 1911, 384. l.)

⁴ EPhK. 1910. 735. l.

⁵ Irodalomtörténet. 1914. 318. l.

⁶ A *Gestát* eredeti szövege szerint, de rövidítve közlöm.

Tanáts; melyet élete vesztése alatt senkinek nem volt szabad kijelenteni. Haza-menvén onnat a' gyermek, az Anyja firtatni kezdi a' titokról. Midőn a' gyermek Anyja miatt nem maradhatna, mond egykor: Azt vette kérdőben a' Tanáts, mit kellessék el-követni, azt-é, hogy egy Férfinak legyen sok felesége, vagy hogy egy Asszony embernek sok férje? Melly gyermeknek az Anyja öszve-gyűjti a' városi Asszonyokat és mennek a Tanáts eleibe ilyen supplikázióval: hogy minden Asszony embernek két férje legyen inkább, illendőbb, hogy nem mint egy Férfiúnak több Felesége. A' Tanátsi rend tsak elbámul, nem tudván meg-gondolni, miért vették az Asszony emberek olyan szemtelen kívánságra magokat. Szégyenlették is a' Tanáts Urak, Feleségek nyughatalanságát. Melyet eszében vévén a' gyermek meg-jelenti az Uraknak, mint járt az Annjával; azután el-végezik az Urak, hogy az a' gyermek mindenkor jelen legyen a tanátsban.

A *tizenégy éves szenátor* meséje a következő. Az ostromlott Kassa városában (kuruc-labanc világ) fontos tanácskozáásra hívja össze a tanácsosokat a főbíró. A tanácssterembe azonban nem sokkal az ülés megkezdése előtt fecskefészkét szedni beszőkött a nyitott ablakon át egy Schmidt Miklós nevű fiú. A léptek zajára a kemencébe búvik, kiballgatja a tanácskozást, de mivel az hosszú és számára unalmas, kényelmetlen helyzetéből szabadulni akar, hirtelen kimenekül az ablakon. Nemsokára nagy asszonysereg közeledik, a főbíró véti. A szónok kijelenti, hogy tudják Schmidt Miklóstól, miről batároz a gyűlés, ám ellenkezőleg ők követelik azt a jogot, hogy két férjet választhassanak. A tanácsurak először fölháborodnak a szemérmetlen követelésen, majd észbekapnak s kacagni kezdenek. Határozatot hoznak továbbá, hogy Schmidt Miklós nevű fiucska, ki a város titkát férfiasan megőrizte, ezentúl a városi szenátus minden ülésén jelen lehessen és szavazhasson.

A két történet azonosságát szinte bizonyítani is felesleges. Az író a saját művészi céljaitól követelt alakításokon kívül nem változtatott rajta semmit.¹ Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a *Gesta* 2. példája (*Az irgalmasságról*) mellé tesszük *A becsületes Gyuri történetét*.

Gesta: Egy embernek két fia lévén, annak egyike az Apjának igyefogyott vén bátyját táplálni kezdte; mely dologban az Apja ellen tartott ugyan, de az iffiú nem szűnt vén bátyjának táplálásától. Kihezképest házától is el-üzi Fiát az Apja. Idő-jártára meg-gazdagodik a' vén Bátyya és az édes Apja elszegényedik. Azt látván az iffiú, fordul az édes Attyához és azt kezdi táplálni. Akkor a' vén Bátyya ismét tiltani kezdi az iffiat az apja táplálásától, ki miatt el-is üzi házától, mondván neki: Ötsém, jusson eszedbe mikor én szegény voltam, mint tiltott téged az Apád az én táplálásomtól; Kihez képest, magam Fiának fogadtalak volt tégedet, de már mivel kedvem ellen is táplárod édes Atyádat, azért az én keresményem nélkül el-lészesz. Kinek felel az Iffiu: Nem méltó senkinek az örökségből ki-vettetni, azért, hogy a' természetnek törvényét követi.

Mikszáth történetében Majornoky Ferenc és Gál Katalin házasságáról van szó. Szerencsétlen házasság volt, válás a vége. A két fiú az anyjuk-

¹ A változtatásokkal foglalkozni s így Mikszáth írói műhelyébe bepillantani egy másik cikk feladata lesz.

nál marad, s a szülők versenyeznek egymással a gyermekek szeretetetéért, igyekeznek egymást ajándékaikkal felülmúlni. Az anya vagyona azonban kimerül, s maga is szűkösen él. Az apa bőségesen gondoskodik fiáról, de azt veszi észre, hogy Gyuri kezd szegényesen járni. Rájön, hogy a tőle kapott pénzt anyjának küldözgeti el. Haragra lobbán, elüzi: «Még-lopsz engem, mehetsz, ahová akarsz.» «Bocsáss meg, könyörög a fiú, én csak a természet törvényét követem.» Az öreg Majornoky gúnyosan kacag, Gyuri pedig átköltözik az anyjához. Munkájával tartja el mindaddig, míg fordulat nem áll be. Gál Katalin örököl és beköltözik volt férjének dobra került kastélyába. Gyuri jó módba jut, de nem tagadja meg apját sem. Mikor megtudja, hogy apja kezén pénzek tűntek el a megyénél, pótolja a hiányt és igyekszik elsimitani a kényes ügyet. Az anya felfedezi a dolgot. Gyuri egyszer hazatérve zárt kapura talál s az ablakból lesujt rá az anyai harag: «Neked nincs jellemed, kitagadlak.»

A történeten a már az előző elbeszélésnél is látott magyar talajba ültetésen kívül egy lényeges változtatás van. Két testvér helyett a szülők szerepelnek. A motívácó követelte így, jobban is beleillik a forrásból kölcsönvett felelet: *én a természet törvényét követem.*

A romlott férfiak országa a Gesta 4. példájával (*Az ítéletnek igazságáról*) azonos. Egy Király ilyen törvényt adott ki; hogy valaki az Aszszony embert el-ragadgya és erőszakot tészzen rajta; az Aszszony szabadságában légyen, ha halállal akarja-e büntetetni a' férfiat, vagy feleségül hozzá-mégyen. Történt azért egy étszaka, hogy egy férfi két Aszszony-embert ragadott-el. Az Aszszonynak egyike halállal akarta bünteteni a' férfiat: másika nem, hanem hozzá akart menni. A' férfi vitetik a' bíró eleibe, és azt mondgya a bírónak: Inkább illik annak a' kívánságát meg-halगतnod, a' ki irlgalmasságot akar, hogy sem, a' ki kegyetlenkedni. Végre meg-eggyezvén az Aszszonyok, mindenik irlgalmasságra hajol a bíró előtt. A' bíró azért annak kívánságára tészzen ítéletet, a' ki irlgalmasságot kívánt.

Mikszáth története: Egy szép királyné szigorú törvényt hozott, hogyha egy férfi behálóz egy nőt, ez követelheti, hogy vagy vegye feleségül, vagy — ha szigorúbban akarná bünteteni — kívánhatja a halálát is. Egy reggel két hölgy jelentkezik a királyné elölgadó szobájában. Kiderül, hogy mind-egyiket Bolus gárdakapitány csábította el. A hóhér elővezeti a bűnöst, mire az egyik azt követeli, hogy vegye őt feleségül, a másik meg a halálát kívánja. A királyné megdöbben. Próbálja közös kívánságra téríteni a nőket, de ez csak sokára sikerül. Most meg mindakettő feleségül akar hozzá menni. Ez immár a második helyzet: épúgy megoldhatatlan, mint az első. A királyné új tervvel próbálkozik: válasszon a bűnös. Választ is, de azt, amelyik előbb a halálát kérte. A mellözött megsértődik, s most már ő követeli a halál-büntetést. A királyné látván az új, immár harmadik helyzet nehézségét, meg akarja öletni a csábítót, de a «választott» nő követeli a törvényben biztosított férjhezmenési jogot. A végeredmény az, hogy a királyné meggyőződ-vén a törvény nevétséges voltáról, széttépi a bullát.

Ezúttal Mikszáth tovább bogozza az átvett cselekvényt. Megtartja kiindulásnak a nevétséges törvényből származó megoldhatatlan helyzetet, de egy kis változtatással három, illetöleg — ha jól megnézzük — négy

ilyen helyzetet teremt. Érdekes azonban, hogy valószínűleg a törvény nevéseges voltára való tekintettel, megtartja a történet mesés színezetét s nem helyezi át a tárgyat magyar környezetbe, mint azt legtöbbször — a *Galamb a kalitkában* és *A király ruhái* kivételével — megteszi.

A következő három történetben még kevesebb az átvett anyag, sokszor csak egy-egy ötlet. A *Tavaszi rügyek* c. hosszabb elbeszélésében épen csak a mag és a csattanós befejezés az, mely a *Gestára* vall. (140. példa. *Ez életben tanuljuk meg, mi követhet a jövendőben.*)

Egykor egy vitézt bé-vádolnak: Ez a' vitéz társával együtt ment a hadba, a' hol semmi hartz nem vólt és e' még-is társa nélkül jött haza onnat; mellyhez képest látni-való dolog, hogy az útban vesztette-el társát. Hallván azt a' Király meg-sententziázza, és midőn vinnék a' pellengérrre, hát ihon jön a' társa minden sebhetés nélkül. Az emberek vissza térnek mind kettővel, állítván újlag őket a' Bíró eleibe. Meg haraguván a bíró mond: Mivel té már egyszer meg-sententziáztattál, tsak ugyan meg-kell halnod. Mond a' társának — is: Te vóltál oka a' társad sententziázásának, azért haly-meg tés-is. Mond a harmadiknak: Rád bíztam vólt az executiót, mivel vőgbe nem vitted, tés-is életteddel fizetsz.

A *Tavaszi rügyekben* Pali diákok vádolják azzal, hogy a hegyekben eltette láb alól pajtását, Török Gyurit. Pali a «sedes» előtt tagadja a bűnt, s a tanári kar Gabel professzorra bizza a büntetést. Ez megparancsolja a pedellusnak, hogy zárja be a bűnöst a carcerbe. El is viszi, de ugyanakkor nagy láрма támad az utcán. Visszajő a pedellus, Gabel megkérdezi tőle, elcsukta-e a diákokat. «Nem én, feleli, hiszen megjött Török Gyuri a színésztruppal.» «Az mindegy, tombol Gabel, be kell azért mégis csukni.» «De mondom, hogy a Török Gyuri megkerült,» veti ellen a pedellus. «Az is azonnal be kell csukni. Az előbbit azért, mert már el van ítélve, a másikat azért, mert a pajtását a veszedelemben hagyta. Őnt pedig azért kell becsukni, mert nem teljesítette a sedes parancsát». Mikszáth pedellusa (hiszen azért az övé) ugyancsak megfelel erre az okoskodásra. Ez a felelet azonban már nem tartozik reánk.

Az alap gondolat és a végső jelenet világosan igazolja, hogy a történet a *Gestából* sarjadt ki, de Mikszáth diákemlékeinek pazar felhasználásával kiszínezte és kibővítette: és ami ebből folyik, Selmechányához rögzítette. A következő két elbeszélésnél szintén kisebb az átvétel; ezért, továbbá mivel ép itt az alapul szolgáló *Gesta*-példák hosszabbak, nem idézem őket szószó szerint, mindössze az egyező motívumok feltűntetésére szorítkozom.

A *Gesta* 163. példája (*A rendeletlen félelemről*) a következő. Coelestinus királyfit egy tudós neveli. Egy alkalommal kiviszi a mezőre, megmutat neki egy jelenetet s így szól: «Im láttad a meglőtt dolgokat elejétől fogva mindvégig. Akiről azt kívánom, hogy nekem verseket csinálj vétek nélkül». Büntetéssel is megfenyegeti. Coelestinus félrevonul, gondolkodik, de nem tudja a verset megírni. Ekkor emberi alakban odamegy hozzá az ördög s megvigasztalja: «Én ördög vagyok és igen fő verscsináló. Semmit

¹ A novella hosszú, de mellőztem azokat a részleteket, melyek nem a *Gestán* alapulnak.

se félj, csak fogadd meg, hogy nekem hív szolgám lészesz, mindjárt olyan verset készítek neked, akinél mestered sem tud jobbat csinálni.» Meg is teszi s Coelestinus örömmel viszi haza a verset. Mestere megdicséri, de megkérdezi, hogy nem más segítségével készítette-e? A királyfi először tagadja végül kénytelen bevallani s ezért a mester «felette nagy szomorúságba esik».

Hogy lettem én író, meséli Mikszáth. Kirándultak diákkorában az Aggteleki-barlangba s ott Szeremlei tanáruk elmondta nekik Mátyás gömőri kapálásának históriáját s meghagyta, hogy egy hét alatt készítsenek róla irodalmi dolgozatot. Mikszáth megszeppent, nem ment a dolog. A hetedik nap reggelén egy könyvet vett elő a vakablakból s íme egy füzetet talált ott, benne a gömőri kapálás. «Az ördög a megmondhatója, meséli, hogyan kerülhetett a tankönyveim közé». Nem sokat habozott, lemásolta, felolvasta az iskolában. Szeremlei komoran csüggesztette le a fejét, majd fürkészőleg nézett rá. «Te írtad ezt öcsém?», kérde a gyanakodás félreismerhetlen jével. «Én.» «De csak segített Dobos bácsi (a szállásadó)?». «Nem.» «No egy kicsit?» «Egy kicsit» hebegi a gyermek Mikszáth. «Helyesen van, öcsém, tehát egy kicsit segített.» Mikszáth ezután, nehogy a turpisság kiderüljön, tanult és szorgalmasan írogatott.

A lényegét itt is megtartja Mikszáth. Az aktuális tárgy kitűzése, a gyermek szorult helyzete, a váratlan (ördögi) segítség, a mester gyanakvása, a kényszerű vallomás mind megtalálható Mikszáthnál is.

A *Még egy megyei történet* csiráját is a *Gestában* sejtem. (7. példa. *A gonoszok irigységéről a jók ellen.*) Ez utóbbi így kezdődik. Egy vitéznek volt két fia, akiket igen szeretett; a kisebbik akarata ellen egy rosszhírű leányt vesz feleségül, ezért atyja házától elúzi. Feleségétől szép fia származott: elküldi apjához, hogy irgalmasságot nyerjen tőle. Apja meg is könnyőrül rajta s unokáját mint maga fiát neveli. A történet további folyása már erősen hasonlít a tékozló fiú történetéhez, mert a másik fiú itt is felzúdul a kibékülés ellen, mígnem apja megmagyarázza neki, hogy a megtérő bűnösnek meg kell bocsátani. A történetnek itt közölt része szolgált valószínűleg forrásul Mikszáth elbeszéléséhez.

Az öreg Paróczy Márton ki akarja tagadni idősebb fiát, mert olyan nőt vesz feleségül, kivel viszonya volt. «De hiszen gyermeke van», veti ellen a megyénél szolgáló Mikszáth. «Éppen azért, megfojtom azt a porontyot» — feleli az öreg. A kitagadás mégis megghiúsul, mert a könnyelmű Mikszáth elfeledi a hivatalos lapban közzétenni a kitagadó nyilatkozatot. Mikor megpótolni akarja a mulasztást, jön az öreg Paróczy s egy fiúcskát hoz a karján. «Az történt, kedves öcsémuram, hogy megtaláltam ezt a gyermeket. Én találtam meg. Azaz hogy ő talált meg engem. Azaz hogy egymásra akadunk.» A kis fiú elébe állt az utcán, az öreg megismerte rajta fia vonásait, s meglágyult a szíve. «Hát mondom, nem állhattam tovább, kibuggyant a könny a szememből, összecsókoltam és azóta viszem, viszem, többé vissza sem eresztem.»

Talán itt tér el Mikszáth leginkább az eredeti forrástól, de a fiát kitagadó apa alakja, a kitagadás oka s a kibékülést közvetítő gyermek szerepe elegendő alapnak látszik, hogy a *Gesta* idézett példájára gondoljunk.

Mindezek azt bizonyítják, hogy Mikszáthnak csakugyan kedves olvasmánya volt a múlt század kilencvenes éveinek elején a *Gesta Romanorum*. (Az idézett elbeszélések többsége a *Tavaszi rügyek* c. kötetben jelent meg először.) Az eleven, érdekes példákat akár alakjaik, akár meséik miatt szívesen használta fel alapul, hogy történeli háttér festésével vagy magyar viszonyok rajzával megrögzítve, új alakokkal ellátva, az érdekes helyzeteket kiélezve s természetesen mindent művészileg motiválva, magyar levegőjű történeteket alkosson belőlük.

REMPORT ELEK.

PETŐFI JAVAINAK LEFOGLALÁSA ÉS ELÁRVEREZÉSE (1849—1851).¹

Az 1848/49-i szabadságharc leverésével megbízott herceg Windischgrätz Alfonz altábornagy 1848. dec. 15-én kezdte meg a Magyarország elleni hadműveleteket. Dec. 18-án elfoglalta Pozsonyt, 27-én Győrt s miután a Dunántúl nem sok ellenállásra talált, 1849. jan. 5-én már bevonulhatott Budára. Buda és Pest városok katonai parancsnokává Wrba altábornagyot nevezte ki. A katonai diktatúra legelső rendelkezése az volt, hogy a függetlenségi mozgalom vezető férfiai ellen az 1715: VII. t.-c. alapján elfogató parancsot adtak ki s vagyonukat, mint pártlütöknek és felségséértöknek vagyonát, zár alá vették s elkobozták.

A letartóztatandók névjegyzékében a 22. sorszám alatt Kossuth neve, az 51. sorszám alatt pedig Petőfi neve olvasható. A körözölevélben Petőfi személyleírása — magyar fordításban — a következő: «Petőfi Sándor költő, 30 éves, Erdélyben ismeretlen helyen született, református vallású, nő, alacsony, sovány termetű, barna arcú, felfelé fésült, fekete hajú, magas homlokú, fekete szemöldökű, ugyanolyan szemű, széles orrú, szabályos szájú, jó fogazatú, egy kissé hegyes állú, sötét bajuszú. Beszél: németül, magyarul és oláhul s rendszerint csupasz nyakkal jár.» A körözölevél záradékában felszólítatnak az összes katonai és polgári hatóságok, hogy nevezett kutassák, megtalálás esetén vegyék őrizetbe s erről a hadsereg rendőri osztályát értesítsék.

Petőfit azonban nem tudták elfogni, mert ifjú feleségével még 1848. szept. 24-én apósához Erdődre utazott. Nejét, ki anyai örömök előtt állott, ott helyezte biztonságba, ő pedig Erdélybe a székelyekhez akart eljutni, hogy nemzetőröket toborozzon. Elutazásukkor lakásuk berendezését s egyéb ingóságait a Lövész- (ma Királyi Pál-)utcai lakásukból szüleinek, az öreg Petrovicséknak Zöldkert- (ma Reáltanoda-)utcai lakására szállították.

A Cs. Kir. Budai Katonai Kerületi Parancsnokság utasítására a Kir. Jogügyek Igazgatósága 1849. febr. 6-án megbízta egyik tisztviselőjét, Mukits

¹ A Cs. Kir. Pesti Ker. Főtörvényszék iratai. Állad. Főügyészség (General Prokurator) 1849—E. 263., 1851—E. 263., 1852—E. 61. a M. Kir. Orsz. Levéltárban. Civil und Militär Gouvernement in Ungarn, Armee-Polizei-Section 315/1849—51. Pz. a Hadilevéltárban.